

Fundacja
Court Watch Polska

Polski i amerykański wymiar sprawiedliwości
w czasie i po pandemii COVID-19

Problem-Solving Justice, czyli sprawiedliwość nastawiona na rozwiązywanie problemów

Grzegorz Demel

Opracował: Grzegorz Demel

Redakcja: Bartosz Pilitowski i Daria Hofman

Korekta: Sunniva Szczepanowska-Lay

Projekt graficzny, skład i łamanie: Michał Popiela

Zdjęcie na okładce: rebcenter-moscow / pixabay.com

Wydawca: Fundacja Court Watch Polska

AMBASADA
STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

Raport został wydany w ramach projektu pt. „Polski i amerykański system prawny w czasie i po pandemii COVID-19” współfinansowanego przez Ambasadę Stanów Zjednoczonych w Polsce.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons:

© ⓘ ⓘ ⓘ ⓘ Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych
4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

ISBN 978-83-959265-7-0

Toruń 2022

Fundacja
Court Watch Polska

Spis treści

Wprowadzenie	4
Problem-Solving Justice	5
Stany Zjednoczone	9
Ciągłość wsparcia	9
Zaangażowanie	12
Technologia: komunikacja i kontrola	14
Prace społeczne	16
Polska	17
Specyfika kary ograniczenia wolności	17
Wykonywanie kary ograniczenia wolności w warunkach pandemii	19
English Summary	31
United States	31
Poland	32

Wprowadzenie

Cechą szczególną oddziaływań resocjalizacyjnych omówionych w niniejszym raporcie jest to, że wymagają od skazanych dużego zaangażowania osobistego i odbywają się w środowisku ich codziennego funkcjonowania, a nie za więziennymi murami. To właśnie w szczególny sposób zdeterminowało wpływ, jaki na ich realizację miała – i ma nadal – pandemia COVID-19.

W Stanach Zjednoczonych wywołany pandemią kryzys stanowił kluczowy test dla programów realizowanych przez sądy działające w modelu *Problem-Solving Justice* (*sprawiedliwości nastawionej na rozwiązywanie problemów*). Zaostrzeniu uległy mianowicie problemy, których rozwiązywaniem owe sądy się zajmują. Sama idea ich działania, oparta na stałym, intensywnym kontakcie skazanego z sędzią oraz służbą kuratorską i terapeutami zostałaby zachwiana, gdyby nie wprowadzono istotnych, często złożonych, pomysłowych i odważnych innowacji. Zwłaszcza dla tzw. sądów terapeutycznych (*treatment courts*) przeznaczonych m.in. dla osób zmagających się z uzależnieniami, chorobami psychicznymi czy PTSD, wyzwaniem okazało się zapewnienie ciągłości kontaktu z podopiecznymi. Wobec braku jednego modelu funkcjonowania tego typu sądów w całych Stanach Zjednoczonych, a nawet w obrębie jednego stanu, różniły się także przedsięwzięte środki, mające zagwarantować utrzymanie kontaktu terapeutycznego, nadzoru nad postę-

powaniem podopiecznych oraz świadczonej im pomocy. Decydowano się głównie na ograniczenia w przyjmowaniu nowych osób do programów, odstąpienie od kontaktów twarzą w twarz na rzecz komunikacji elektronicznej (także jeśli chodzi o zajęcia terapeutyczne), zawieszenie części nałożonych obowiązków (np. prac społecznych lub nakazu podjęcia zatrudnienia), poszukiwanie alternatywnych rozwiązań utrzymujących zaangażowanie uczestników.

W odniesieniu do Polski w raporcie przeanalizowano praktykę wykonywania kary ograniczenia wolności (KOW) pod postacią nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Nadzorowaniem wykonywania tej kary zajmują się sądowi kuratorzy zawodowi dla dorosłych. Pandemia i będący jej konsekwencją lockdown spowodowały duże utrudnienia w realizowaniu prac społecznych, bowiem wiele podmiotów, na rzecz których praca ta była świadczona, zawiesiło – przynajmniej okresowo – swoją działalność. Spowodowało to spiętrzenie de facto niewykonywanych wyroków KOW i zmusiło zarówno sędziów, jak i kuratorów do poszukiwania odpowiednich rozwiązań prawnych i praktycznych. W skali kraju nie pojawiły się jednoznaczne wytyczne w tej sprawie, każdy sędzia odpowiedzialny za sprawę wykonawcze podejmował decyzje samodzielnie, stając przede wszystkim przed decyzją, czy istnieją podstawy do zawieszenia wykonania KOW. Przy-

wołany problem stał się bodźcem do poszukiwania nowych miejsc, gdzie skazani mogliby pracę wykonywać i niejednokrotnie poskutkował nawiązaniem nowych partnerstw między sądami a organizacjami społecznymi. Również w przyszłości ułatwi to kierowanie skazanych do pracy najlepiej odpowiadającej ich kompetencjom i możliwościom. Statystyki analizowanych w raporcie sądów nie wskazują na drastyczny spadek efektywności wykonywania KOW w skali pandemicznego roku 2020.

Część raportu poświęcona Stanom Zjednoczonym ma charakter bardziej opisowy, starający się ukazać różnorodność i innowacyjność stosowanych rozwiązań, które mogą okazać się interesujące również dla polskich kuratorów oraz osób odpowiedzialnych za programy o charakterze korekcyjnym i terapeutycznym. Część dotycząca Polski jest z kolei bardziej analityczna, zbliżona do studium kilku konkretnych, różniących się od siebie przypadków.

Problem-Solving Justice

Termin *Problem-Solving Justice* należałoby przetłumaczyć – jak czyni to Bartosz Pilitowski¹ – jako *sprawiedliwość nastawioną na rozwiązywanie problemów*, pozostaniemy jednak przy wygodniejszej, angielskiej wersji (w skrócie – PSJ). Model ten dynamicznie rozwija się w krajach, gdzie obowiązuje system prawa zwyczajowego (*common law*): w USA, Kanadzie, Australii, Wielkiej Brytanii, mniej oczywista jest natomiast jego implementacja w krajach z systemem opartym na prawie stanowionym (*civil law*), takich jak Polska. Amerykań-

ski model PSJ wyrasta z refleksji nad niesatysfakcjonującymi efektami kar izolacyjnych, których masowość doprowadziła do tego, iż Stany Zjednoczone przodują w światowych rankingach przonizacji, ale restrykcyjność ta nie przekłada się na spadek przestępczości².

Problem-Solving Justice nie należy mylić z – o wiele szerzej w Polsce dyskutowaną i osadzoną już dobrze w polskim prawie – *sprawiedliwością naprawczą* (*restorative justice*), choć PSJ ma z nią wiele punktów stycznych i bywa na-

1 Pilitowski, Bartosz. 2016. *Wsparcie sądu i służby kuratorskiej przez wyspecjalizowaną organizację społeczną – model Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w teorii i praktyce*, w: Kwieciński, Adam (red.). *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*. Wrocław.

2 Burdziej, Stanisław. 2016. *Wykorzystanie kary ograniczenia wolności w modelu problem-solving justice*, w: Kwieciński, Adam (red.). *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*. Wrocław.

wet wprost określana jako specyficzna forma sprawiedliwości naprawczej. W uproszczeniu można przyjąć, że sprawiedliwość naprawcza koncentruje swą uwagę na ofierze, PSJ – podobnie jak tradycyjny proces karny i nastawiona na sankcje sprawiedliwość retrybucyjna – na sprawcy. PSJ sięga jednak głębiej – do uwarunkowań osobistych i społecznych, które z konkretnego człowieka uczyniły sprawcę przestępstwa. Kluczowe jest właśnie owo całościowe spojrzenie na sprawcę jako na człowieka uwikłanego w uzależnienia, choroby psychiczne, pozostającego w kryzysie bezdomności, funkcjonującego w subkulturze młodzieżowej lub gangu, borykającego się z bezrobociem, wojennymi traumami itp.

Patrząc z perspektywy obu modeli – PSJ i sprawiedliwości naprawczej – zauważa się, że ofiarą może być cała lokalna społeczność, trudno jednak wskazać konkretną osobę, która ucierpiała w wyniku dewastacji skweru, libacji w parku (Amerykanie mówią tu o tzw. przestępstwach przeciwko jakości życia) czy jazdy pod wpływem alkoholu, o ile nie zakończyła się ona wypadkiem

(tzw. przestępstwa bez ofiar)³. Koncentracja PSJ na sprawcy polega z kolei na pogłębionej diagnozie jego problemu i próbie zniwelowania przyczyn, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa lub wykroczenia. Nie jest to tożsame ze znaną z polskiego prawa procesowego prognozą kryminologiczną dokonywaną przez sąd, tu diagnoza jest bowiem rzeczywiście pogłębiona i prowadzona przez specjalistów.

W nurcie PSJ powstają tzw. sądy problemowe (*problem-solving courts*). Mówiąc precyzyjniej, nie są to odrębne sądy, ale dostępne dla określonej kategorii sprawców, oferowane przez część „zwykłych” sądów ścieżki postępowania, pomijające tradycyjny proces karny⁴. Są to zwłaszcza sądy narkotykowe (*drug courts*), sądy dla nietrzeźwych kierowców (*DWI/DUI courts*), sądy dla osób chorych psychicznie (*mental health courts*), wojskowych weteranów (*veterans courts*), bezdomnych (*homeless courts*)⁵. W tym zakresie obserwuje się coraz dalej idącą specjalizację⁶. W oparciu o wzorce sądów problemowych na kampusie Uniwersytetu Rice w Houston powstał w 2020 roku

3 Płatek, Monika. 2005. *Teoria sprawiedliwości naprawczej*, w: Płatek, Monika, Fajst, Michał (red.) *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*. Warszawa.

4 Burdziej, Stanisław. 2016. *Wykorzystanie kary ograniczenia wolności...*

5 Marble, David, H. Worrall, John, L. 2009. *Problem-Solving Courts*, in: Miller, Mitchell, J. (ed.). *21st Century Criminology. A Reference Handbook*. Los Angeles etc.

6 Burdziej, Stanisław. 2016. *Wykorzystanie kary ograniczenia wolności...*

COVID-19 Community Court zajmujący się przypadkami łamania obostrzeń pandemicznych przez studentów⁷.

Poza formalnym spełnieniem kryteriów (m.in. rodzaju popełnionego przestępstwa) sprawca musi wyrazić zgodę na procedowanie jego sprawy przez sąd problemowy, często – choć nie jest to absolutną regułą – warunkiem jest też przyznanie się do winy (*guilty-plea*), co pozwala pominąć procedurę jej ustalania (*trial hearing*). Alternatywą jest wejście w tryby klasycznego wymiaru sprawiedliwości, co w amerykańskich realiach często oznacza karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Z kolei wejście w program oparty na PSJ oznacza najczęściej karę wolnościową połączoną z odpowiednim programem doradczym, terapeutycznym, edukacyjnym. Klasycznym przykładem mogą być prace społeczne (*community services*) i obowiązek udziału w terapii oraz poddanie się stałej kontroli i superwizji w okresie próby (probacja). W sądach proble-

mowych zapadają jednak także wyroki pozbawienia wolności⁸. Proces przed takim sądem nie ma charakteru kontradyktoryjnego (*adversarial*), nie jest zatem starciem prokuratora z obrońcą. Tu prokurator, obrońca, kurator, terapeuta i przydzielony każdemu sprawcy *case manager* (a często także inne osoby) wspólnie wypracowują ścieżkę postępowania ze sprawcą akceptowaną następnie przez sędziego.

Specyficzną formą sądów problemowych są sądy zajmujące się przemocą w rodzinie (*domestic violence courts*), wymykające się kluczowej idei PSJ poprzez koncentrację swych działań na wsparciu ofiary, a nie terapii sprawcy, która, choć ma miejsce, nie jest w ich działaniach pierwszoplanowa⁹. Wyróżniają się także sądy dla społeczności lokalnych (*community courts*)¹⁰ skoncentrowane na drobnych przestępstwach przeciwko jakości życia czy sądy dla młodocianych wielokrotnie wchodzących w konflikt z prawem.

7 Medley, Alison, 2021, *Rice University student COVID court is helping stifle virus cases on campus*, <https://www.chron.com/coronavirus/article/Rice-University-COVID-19-court-student-cases-15734190.php> [dostęp: 19.05.2021]

8 Ryan, Sarah. Whelan, Darius. 2012. *Diversion of Offenders with Mental Disorders: Mental Health Courts*, Web Journal of Current Legal Issues. 1, http://www.antonioscasella.eu/archipsy/Ryan_Whelan_2012.pdf [dostęp: 19.05.2021]

9 Marble, David, H. Worrall, John, L. 2009. *Problem-Solving Courts...*

10 Burdziej, Stanisław. 2016. *Community justice – rekonstrukcja założeń i krytyka pewnego modelu polityki karnej*. Białostockie Studia Prawnicze, z. 21; Idem. 2015. *Funkcjonowanie community court w praktyce – na przykładzie Red Hook Community Justice Center w Nowym Jorku*, w: Kulesza, Cezary. Kuźelewski, Dariusz. Pilitowski, Bartosz (red.). *Współpraca organizacji społecznej z wymiarem sprawiedliwości. Poradnik*. Białystok.

Autorzy pionierskich w Polsce opracowań poświęconych PSJ wskazują konkretne przepisy polskiego prawa, które można interpretować w kategoriach PSJ oraz obszary, gdzie praktyka procesowa i wykonawcza może być bez przeszkód rozwijana w tym duchu. Sędzia Piotr Gensikowski wymienia wśród nich:

- warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności;
- warunkowe umorzenie postępowania karnego;
- karę ograniczenia wolności¹¹.

Wszystkie te mechanizmy mają charakter probacyjny, ich cechą wspólną jest również zakorzenienie w idei sprawiedliwości naprawczej oraz stosowalność do drobniejszych przestępstw (występków), podobnie jak ma to miejsce – najczęściej, choć nie zawsze – w amerykańskim modelu PSJ. Innym możliwym do realizacji w polskich warunkach rozwiązaniem jest – kluczowa dla PSJ – współpraca wymiaru sprawiedliwości z organizacjami pozarządowymi¹².

W sądach problemowych (terapeutycznych) w istocie trudno jest rozdzielić

etap procesowy od wykonawczego. Choć i w Polsce kara ograniczenia wolności wykonywana jest przez kuratora z ramienia sądu i pod jego nadzorem, to na etapie wykonawczym rola sędziów pozostaje reaktywna, sprowadzając się do reagowania na wnioski skazanego i kuratora. W amerykańskim systemie PSJ sędzia (przez cały czas ten sam) pozostaje dla skazanego jednym z pierwszoplanowych aktorów przez cały okres jego uczestnictwa w programie. W polskim systemie wykonywania KOW kontakt skazanego z kuratorem jest sporadyczny, a z sądem – praktycznie żaden, o ile oczywiście wykonanie kary przebiega prawidłowo. Z kolei w amerykańskim systemie sądów problemowych kluczowy pozostaje stały, często codzienny, bezpośredni kontakt z kadrą kuratorską (*probation officers*), terapeutyczną (*treatment officers*) i – jak już wspomniano – samym sędzią. Ta kwestia znacząco różnicuje wyzwania, przed jakimi stanęły amerykańskie sądy problemowe i polska służba kuratorska w obliczu pandemii COVID-19.

Patrząc z uznaniem na opisane niżej, stosowane w USA innowacyjne i od-

11 Gensikowski, Piotr. 2015. *Analiza możliwości implementacji wybranych procedur stosowanych w Midtown Community Court oraz Red Hook Community Justice Center w Nowym Jorku w warunkach polskiego prawa karnego* w: Kulesza, Cezary. Kuźlewski, Dariusz. Pilitowski, Bartosz (red.). *Współpraca organizacji społecznej z wymiarem sprawiedliwości. Poradnik*. Białystok.

12 Kulesza, Cezary. Kuźlewski, Dariusz. Pilitowski, Bartosz (red.). *Współpraca organizacji społecznej z wymiarem sprawiedliwości. Poradnik*. Białystok; Matczak, Anna. [dostęp: 2021]. *The penal narratives of community sentence and the role of probation: The case of the Wrocław model of community service*, European Journal of Probation, Vol. 13(1).

ważne, nieszablone metody, budzące sympatię rozwiązania proponowane uczestnikom programów czy też dbałość o zapewnienie ciągłości w takich kwestiach jak testy narkotykowe czy alkoholowe, pamiętać należy, iż uczestnictwo w programach probacyjnych i terapeutycznych niemal we wszystkich stanach USA jest odpłatne (*probation fee, supervision fee*). Często również

płatne są poszczególne usługi, jak np. przeprowadzenie testu narkotykowego. W Polsce skazany na KOW i PSU nie ponosi finansowych kosztów „obsługi wyroku”, a troska samorządów jako miejsc wykonywania prac społecznych często obejmuje także taki przydział zadań, by skazany nie ponosił kosztów dojazdu do miejsca ich wykonywania – stąd np. wykonywanie prac we własnym sołectwie.

Stany Zjednoczone

Ciągłość wsparcia

Dynamika programu terapeutycznego, będącego częścią programu probacyjnego oferowanego przez amerykańskie sądy problemowe, nie pozwala na „zawieszenie” działalności, przerwanie kontaktu, udzielenie przerwy, zwłaszcza że okres pandemii spowodował zaostrzenie problemów osobistych i środowiskowych, z którymi borykają się uczestnicy sądowych programów probacyjno-terapeutycznych. Izolacja czy możliwa utrata pracy są czynnikami mogącymi skłaniać osoby uzależnione do sięgnięcia po narkotyk lub alkohol, a tym samym zniweczenia efektów terapii.

Skala pandemii koronawirusa oraz inna specyfika epidemiologiczna SARS-CoV-2, w porównaniu np. ze świńską odmianą grypy, polegająca na znacznie większym odsetku bezobjawowych, zarażających nosicieli oraz długim okresie inkubacji choroby spowodowały, że organa administracyjne stanęły wobec zdecydowanie innego wyzwania, niż przewidywane na podstawie poprzednich epidemii¹³. Co więcej, o ile w czasie poprzedniej pandemii organa stanowe i państwowe dysponowały jasnymi centralnymi wytycznymi przygotowywanymi przez Zespół Reagowania Pandemicznego (*Pandemic Response Team*) Narodowej Rady Bezpieczeństwa

13 Por. np. NCSC. 2016. *Preparing for a Pandemic: An Emergency Response Benchbook and Operational Guidebook for State Court Judges and Administrators*. <https://ncsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/facilities/id/194> [dostęp: 20.05.2021].

(*National Security Council*), o tyle w 2020 roku zespół ten, praktycznie sparaliżowany po dymisjach w kierownictwie, jakie miały miejscem dwa lata wcześniej i pozostały po nich wciąż nieobsadzone wakaty, nie zapewnił takiego wsparcia, co spowodowało brak jednoznacznych wytycznych, także dla wymiaru sprawiedliwości¹⁴. W USA kwestie ochrony zdrowia, w tym zarządzanie kryzysowe w warunkach pandemii, pozostaje głównie w kompetencjach władz stanowych, stąd jednym z pierwszych działań organizacji zrzeszających sądy stanowe było tworzenie ogólnokrajowych baz danych ułatwiających zapoznanie się z przepisami obowiązującymi na danym terenie. Baza taka powstała na portalu Narodowego Centrum Sądów Stanowych (*National Center for State Courts* – NCSC)¹⁵, pracownikom wymiaru sprawiedliwości zwracano także uwagę na konieczność stosowania się do lokalnych wytycznych.

Na webinarium zorganizowanym 26 marca 2020 roku przez Narodowe Stowarzyszenie Pracowników Sądów Narkotykowych (*National Association of*

Drug Courts Professionals – NADCP) we współpracy m. in. z Narodowym Centrum Sądów Stanowych (*National Center for State Courts*), Narodowym Instytutem Sądów Narkotykowych (*National Drug Courts Institute*), Narodowym Centrum Sądów dla Nietrzeźwych Kierowców (*National Center for DWI Courts*) i podobną organizacją zrzeszającą sądy dla weteranów (*Justice for Vets*) zalogowało się ponad 4800 uczestników związanych z wymiarem sprawiedliwości: kuratorów, terapeutów, sędziów, prokuratorów, policjantów¹⁶. Zaprezentowane wówczas rozwiązania należy uznać za najbardziej kompleksowe. Szybko stworzono też poradnik radzenia sobie z pandemicznymi wyzwaniami przez sądy problemowe, zwłaszcza terapeutyczne. „Sądy terapeutyczne są właśnie reformą wymiaru sprawiedliwości. Żyjemy w bezprecedensowych czasach i musimy być liderami” – wzywała podczas warsztatów Carolyn Hardin z NADCP. Pod koniec webinarium Hardin zwróciła też uwagę, że „to jest czas innowacji. Należy się zastanowić, które środki zastosowane teraz warto będzie stosować nadal, gdy skończy się pandemia”. Za-

14 Baldwin, Julie, M. Eassey, John, M. Brook, Erika, J. 2020. *Court Operations during the COVID-19 Pandemic*, *American Journal of Criminal Justice*. 45. s.743–758.

15 NCSC. 2020. *Coronavirus and the courts*.
<https://www.ncsc.org/newsroom/public-health-emergency>

16 Nagrania dwóch webinarium *Treatment Courts and COVID-19* wraz z materiałami z nich dostępne są na stronie NADCP: <https://www.nadcp.org/covid-19-resources/training-and-publications/treatment-courts-and-covid-19/>.

chęcała, by gromadzić dane pozwalające ocenić, czy wprowadzone innowacje spowodowały wzrost czy spadek zaangażowania skazanych, zwanych zresztą najczęściej uczestnikami programów lub klientami.

Sposób działania interesujących nas tu sądów problemowych należy opisywać jako proces (w potocznym, a nie prawnym rozumieniu), od zakwalifikowania do programu (oznaczającego w praktyce, że sprawca może być sądzony w sądzie problemowym), przez program terapeutyczny i realizację nałożonych obowiązków (probacja), po uroczyste opuszczenie programu.

Każdy z tych etapów oznacza inny rodzaj aktywności zarówno sprawcy, jak i kadr sądu. Nad każdym przypadkiem pracuje zespół, będący de facto komisją interdyscyplinarną. Przykładowo – jak czytamy w poradniku dla uczestników programu – w sądzie narkotykowym w Blue Earth County „sędzia podejmuje wszystkie decyzje dotyczące twego udziału w programie Sądu Narkotykowego uwzględniając opinie całego zespołu”¹⁷.

Formuła działania sądu terapeutycznego opisywana jest niekiedy w oparciu

o metaforę teatru: sceny i kulis. Kluczowymi aktami za kulisami są posiedzenia zespołu (*staffing*), najpierw poświęcone ocenie kandydata do programu (*admission*), następnie analizie jego postępów. Na scenie, gdzie kluczową rolę odgrywa sędzia, odbywają się cykliczne posiedzenia (*status hearings*) i uroczyste zakończenie programu (*graduation*). Każde z tych działań wymaga innego zaangażowania aktorów¹⁸.

Główną troską kadry sądów problemowych wydaje się utrzymanie zaangażowania uczestników i – zwłaszcza w sądach narkotykowych i alkoholowych – przeciwdziałanie stanom psychicznym, które mogą zadziać jako wyzwalacze powrotu do uzależnienia. Pamięta się także o tym, że to zespół kuratorski, a zwłaszcza *case manager* opiekujący się konkretnym uczestnikiem programu, są poniekąd odpowiedzialni za szeroko rozumiane wsparcie dla niego, wraz z dostarczeniem wiarygodnych informacji o koronawirusie i sposobach ochrony przed zakażeniem. Ma to szczególne znaczenie w sądach dla osób chorych psychicznie (*mental health courts*). Wsparcie udzielane ich klientom powinno obejmować wyjaśnie-

17 NADCP. 2020. *COVID-19 Resources for Treatment Courts*: <https://www.nadcp.org/covid-19-resources/innovations/> [dostęp: 20.05.2021].

18 Portillo, Shannon. Rudes, Danielle, S. Viglione, Jill. Nelson, Matthew. [dostęp: 2013]. *Front-Stage Stars and Backstage Producers: The Role of Judges in Problem-Solving Courts, Victims & Offenders*. An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice. 8:1. s. 1-22. Miller, JoAnn. Johnson, Donald, C. Problem Solving Courts. 2009. Problem Solving Courts. A Measure of Justice. Lanham, MD.

nie, czym jest COVID-19, opracowanie dostosowanego do możliwości i stylu życia podopiecznego planu bezpieczeństwa i procedur awaryjnych na wypadek wystąpienia objawów, skłonienie do korzystania z sieci wsparcia, zwłaszcza gdy zachęca się do izolacji, a wcześniej – odwrotnie – namawiało się do aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie. Szczególnie ważne jest też zwrócenie uwagi na klarowność i zrozumiałość informacji¹⁹.

National Association of Drug Courts Professionals na bieżąco uzupełnia na swej stronie internetowej listę dobrych praktyk – rozwiązań stosowanych w sądach problemowych w obliczu pandemii. Prócz krótkich opisów znajdują się tam także linki np. do przygotowanych przez poszczególne sądy poradników, dzienników aktywności, kart kontrolnych przebiegu terapii²⁰. Jeśli nie zaznaczono inaczej, podane niżej przykłady pochodzą właśnie stamtąd.

Zaangażowanie

Hennepin County Threatment Court (Minnesota) zarekomendował swoim podopiecznym skorzystanie z poradnika wydanego przez organizację pozarządową, wskazującego, jak radzić sobie z niepokojem i poczuciem zagrożenia (*Coronavirus Anxiety Workbook*²¹). Zawiera on m. in. narzędzia do planowania dnia (co dla osób wychodzących z uzależnienia jest kwestią kluczową). **Fairfax County Drug Court** (Wirginia), oferując zdalne aktywności i alternatywne sposoby kontaktu z kuratorem i case managerem, wprowadził też system pozwalający zbierać punkty za wykonanie zadań, które następnie zostaną uwzględnione przez sąd w ocenie

przebiegu próby/terapii. Zdobywający je uczestnicy zostaną nagrodzeni podczas pierwszego posiedzenia, które odbędzie się już w tradycyjnej, a nie zdalnej formie. Wykonanie zadań jest dobrowolne; z tymi klientami, którzy się na to rozwiązanie zdecydują, kuratorzy utrzymują kontakt telefoniczny. Należy zauważyć, iż lista owych aktywności odzwierciedla szeroką ofertę wsparcia możliwego do udzielenia przez sąd i współpracujące z nim agendy oraz stanowi wykaz polecanych aktywności on-line, np. pozytywnych grup na Facebooku.

Douglas County Speciality Court (Oregon) przygotował dzienniczek aktywności (*Pandemic Days Activity*

¹⁹ Webinarium *Treatment Courts and COVID-19...*

²⁰ NADCP. 2020. *COVID-19 Resources for Treatment Courts...*

²¹ The Wellnes Society. 2020. *Coronavirus Anxiety Workbook*. <https://thewellnesssociety.org/wp-content/uploads/2020/04/Coronavirus-Anxiety-Workbook.pdf>

Book), gdzie skazani wypełniają sprawozdania z podejmowanych działań terapeutycznych. W każdym tygodniu umieszczają tam opisy wykonania zadań nałożonych przez kuratora, relacjonują udział w spotkaniach terapeutycznych i mityngach, szczegółowo opisując, co z nich wynieśli (a nie tylko deklarując obecność), precyzując, co w danym tygodniu zrobili dla swojego zdrowienia i zdrowia (psychicznego i fizycznego), konstruują plany na kolejny tydzień. Wypełniane w papierowej postaci zeszyty nie zastępują bieżących „zadań domowych” wyznaczanych przez kuratorów, ale stanowią zachętę do systematycznego trwania w abstynencji i stałego zaangażowania w proces terapeutyczny. Po przekazaniu dzienników sądowi klient może liczyć na zniżkę w wysokości 5 dolarów odjętych od tzw. opłaty superwizyjnej²² za każdy udokumentowany tydzień. Książeczka zawiera też podstawowe informacje o COVID-19, zasady działania sądu i programu terapeutycznego w okresie lockdownu oraz informacje o dostępnej ofercie samopomocowej – mityngach AA i AN on-line itp. „Klub książki on-line” to pomysł na zachowanie kontaktu i zaangażowania

w jednym z sądów w Missouri, podobnie jak zajęcia jogi prowadzone przez Zoom w **DWI Court w Duluth** w Minnesocie. Plemienny **Tulalip Healing to Wellness Court** w stanie Waszyngton współuczestniczy z kolei w organizacji wydarzeń etnicznych on-line, stawiając sobie za cel utrzymanie więzi społecznych w obrębie plemienia podczas pandemii.

Ostatnie posiedzenie sądu dla danej grupy skazanych ma z reguły uroczysty charakter, oznacza bowiem zakończenie uczestnictwa w programie (*graduation*). Kluczową rolę odgrywa sędzia, który wcześniej na bieżąco – w ramach *status hearings* – monitorował postępy uczestników. To dla nich ważne wydarzenie i kadry sądowe zdają sobie sprawę z jego psychologicznego znaczenia dla ludzi, którzy wykazali się wytrwałością i ukończyli program. Stąd tradycyjne gratulacje, słowa wsparcia i otuchy padające z ust sędziego. Ceremonie te zostały przeniesione na platformy typu Zoom lub Skype, a jeden z hawajskich sądów dla nietrzeźwych kierowców opublikował na swej stronie internetowej zdjęcie – zrzut ekranu – na którym absolwent

²² W zależności od stanu tzw. opłata superwizyjna (związana z probacyjnym charakterem kary) wynosi 10-150 dolarów miesięcznie, do tego dochodzą koszty testów alkoholowych lub narkotykowych oraz udziału w terapii; por. Brett, Sharon. Khoshkhoo, Neda. Nagrecha, Mitali. 2020. *Paying on Probation – How Financial Sanctions Intersect with Probation to Target, Trap, and Punish People Who Cannot Pay*. Criminal Justice Policy program. Harvard Law School. <https://finesandfeesjusticecenter.org/articles/financial-sanctions-intersect-with-probation/> [dostęp: 19.05.2021].

programu, ku zaskoczeniu sędziego i współuczestników, oświadcza się swej partnerce²³.

Zaangażowanie sędziów jest cechą charakterystyczną sądów działających w modelu PSJ. Wzbudza wśród uczestników poczucie osobistej odpowiedzialności wobec sędziego, uważanej niekiedy za kluczową przesłankę sukcesu probacji i terapii²⁴, może jednak przekroczyć granice sędziowskiej etyki. O ile typowe są nieformalne gesty i osobiste rozmowy podczas bieżących posiedzeń (*status hearings*) i zakończenia progra-

mu (*graduation*), to zawsze ma to miejsce w obecności innych uczestników, co – swoją drogą – zwiększa kontrolę grupową²⁵. W dziale „Gorące tematy” na stronie NADCP poświęconej problemom pandemii pojawiło się jednak pytanie o ocenę zachowania sędziego, który osobiście dzwoni do skazanych, w ten sposób kompensując brak *status hearings*. Takie zachowanie zakwalifikowane jednak zostało przez ekspertów NADCP jako niedopuszczalny etycznie kontakt sędziego tylko z jedną stroną (*ex parte*), który może narazić go na odpowiedzialność dyscyplinarną²⁶.

Technologia: komunikacja i kontrola

Problem **komunikacji** na odległość dotyczył zarówno kontaktów na linii sąd – uczestnik programu, jak i wewnątrz sądowych zespołów interdyscyplinarnych. W poszczególnych sądach stosuje się całą gamę narzędzi komunikacyjnych, zarówno darmowych, jak i płatnych, tych przeznaczonych do powszechnego użytku, jak i tych specjalistycznych, wykorzystywanych np. w opiece zdrowotnej (FaceTime, Skype, Google Hangouts,

Polycom, Zoom, GoToMeeting, doxy.me, voxer, thera-link i inne). Problemem pozostaje jednak brak powszechnego dostępu do Internetu, a w przypadku pracowników sądów – także do dokumentacji poszczególnych spraw, której znaczna część nie jest zdigitalizowana²⁷. Dodatkowo sądy terapeutyczne muszą zadbać o zgodność stosowanych przez siebie rozwiązań ze standardami ochrony wrażliwych danych medycznych

23 Hawai'i State Judiciary. 2020. *A First: Virtual DWI Court Graduation*, https://www.courts.state.hi.us/news_and_reports/2020/10/a-first-virtual-dwi-court-graduation [dostęp: 18.05.2021].

24 Burdziej, Stanisław. 2016. *Wykorzystanie kary ograniczenia wolności...*

25 Burdziej, Stanisław. 2016. *Wykorzystanie kary ograniczenia wolności...*

26 NADCP. 2020. *COVID-19 Resources for Treatment Courts*, <https://www.nadcp.org/covid-19-resources/hot-topics/> [dostęp: 17.05.2021].

27 Baldwin, Julie, M. Eassey, John, M. Brook, Erika, J. 2020. *Court Operations...*

HIPPA (*HIPPA Compliance*). Z kolei dla samych uczestników programów ryzykiem mogą być np. włamania na prowadzone zdalnie mityngi AA, grożące ujawnieniem ich twarzy poza grupą, dlatego raczej zachęca się do takich aktywności niż wyciąga konsekwencje w przypadku, gdy skazany ich nie podejmie²⁸.

St. Charles County Treatment Court (Missouri) wyposażył klientów w urządzenia Corrisoft, przypominające smartfony i służące do dwustronnej komunikacji z osobami poddawanych probacji a także pozwalające na lokalizację użytkownika. Jest to narzędzie oferowane przez firmę Corrisoft w ramach pakietu „AIR” (*Alternative to Incarceration via Rehabilitation*) i przeznaczone szczególnie do użytku w systemie probacyjnym i sądach terapeutycznych (pilotażowo wprowadzone w Indianie w 2014 roku²⁹). **Idaho Treatment Court** skorzystał z kolei z federalnego programu Lifeline Programme zapewniającego darmową łączność telefoniczną służbom medycznym.

Podczas marcowego webinarium NADCP, po omówieniu wszystkich zaawansowanych technologicznie rozwiązań, pojawiło się pytanie o możliwości kontaktu z ludźmi starszymi i wykluczonymi cyfrowo. Nie znaleziono na nie jed-

nak satysfakcjonującej odpowiedzi poza wskazaniem telefonu jako najprostszego narzędzia komunikacji na odległość.

Solano Collaborative Courts (Kalifornia) obok utrzymania możliwości poddania się testom narkotykowym w biurze kuratora, wprowadził także odpowiednie procedury testowania pozwalające zachować zasady dystansu społecznego. „Obserwacja elektroniczna” polega na wykonaniu (dostarczonego wcześniej do domu podopiecznego) testu narkotykowego ze śliny podczas połączenia wideo ze swym *case managerem* lub kuratorem. Dokumentację stanowi wówczas zrzut ekranu z wynikiem testu. Drugą opcją jest wizyta w domu podopiecznego i obserwacja wykonania przez niego testu z zachowaniem bezpiecznej, ściśle ustalonej odległości. Podobne rozwiązania, z wykorzystaniem podobnych narzędzi, stosują też inne sądy terapeutyczne.

W **Clay County** (Floryda) podopiecznych sądów problemowych uprzedzono o możliwym wprowadzeniu wymogu stosowania transdermalnych plastrów wykrywających narkotyki (ich barwę kontroluje kurator podczas połączenia video) i urządzeń monitorujących zawartość alkoholu we krwi na podstawie analizy potu (opaska na kost-

28 NADCP. 2020. *COVID-19 Resources for Treatment Courts*, <https://www.nadcp.org/covid-19-resources/hot-topics/> [dostęp: 17.05.2021].

29 *State of Indiana Announces Successful Pilot Program with Corrisoft*. https://www.in.gov/idoc/files/IDOC_Announces_Successful_Pilot_Program_Corrisoft.pdf [dostęp 19.05.2021].

kę typu SCRAM). Noszenie opaski już wcześniej wymagane było przez niektóre *DWI Courts* jako stały obowiązek probacyjny dla kierowców po raz kolejny ujętych na prowadzeniu pod wpływem alkoholu. Koszt jej założenia wynosi 50-100 dolarów, a dzienna opła-

ta za monitoring to 10-12 dolarów³⁰. Sąd w **El Paso** (Teksas) informował, że w stosunku do tracących pracę klientów, którzy podlegają stałemu monitoringowi alkoholowemu, dostawcy usługi wykazują dużą elastyczność w egzekwowaniu opłat.

Prace społeczne

Prace społeczne (*community service*) stanowią ważny element kar stosowanych w sądach problemowych. Na samym początku pandemii Carolin Hardin z NADCP sugerowała, by w tym zakresie brać pod uwagę realny poziom narażenia na zarażenie oraz fakt wprowadzenia nakazów i zakazów związanych z pandemią przez lokalne władze. Podkreślała konieczność wypracowania reakcji na opuszczanie prac społecznych ze względu na chorobę, izolację, kwarantannę lub obawy skazanego i – odwrotnie – na sytuację, w której mimo choroby lub kwarantanny podopieczny postanowiłby stawiać się do pracy. Wśród przykładów rozwiązań krótkoterminowych proponowała całkowite zawieszenie prac społecznych, a wśród długoterminowych (wówczas będących jeszcze na etapie wstępnego planowania) – opracowanie

schematu wykonywania prac społecznych w zgodzie z federalnymi, stanowymi i lokalnymi obostrzeniami. W praktyce mogłoby to oznaczać wprowadzenie moratorium na egzekwowanie wymogu prac społecznych od skazanych oraz uzupełnienie dotychczasowego katalogu sankcji o reakcje na świadome łamanie nowowprowadzonych zasad³¹.

Smyth County Recovery Court (Virginia) zapewnił klientom możliwość udziału w zajęciach on-line jogi, medytacji, fitness, artystycznych, nauki przepisów ruchu drogowego. Każdy uczestnik powinien odbyć 5 godzin zajęć traktowanych jako zamiennik prac społecznych. W **Idaho Treatment Courts** prace społeczne polegały na pisaniu listów do domu opieki. **South St. Louis County DUI Court** w Duluth w Minnesocie zachęcał do skorzystania

30 Aziman Law Firm. *What is a "SCRAM" Bracelet or Alcohol Monitor?*, <https://azimanlaw.com/scram-bracelet-alcohol-monitor/> [dostęp: 19.05.2021].

31 Hardin, Carolyn. 2020. *Treatment Courts and COVID-19: What to Consider During a Pandemic*; <https://www.nadcp.org/wp-content/uploads/2020/03/Treatment-Courts-COVID-19-Examples-3-26-20.pdf>. Publikacja ta oparta jest na prezentacji wykorzystanej przez autorkę podczas webinarium *Treatment Courts and COVID-19*, Part 1. [dostęp: 26 marca 2021].

z opcjonalnej formy prac społecznych: wykazania się kreatywnością w proponowaniu własnych aktywności na rzecz innych. Przykładowe aktywności proponowane przez sąd obejmowały m.in.: napisanie odręcznie listu z podziękowaniami dla medyków lub nagranie dla nich podziękowań na Tik-Toku, napisanie kredą na chodniku lub wymalowanie na kamieniach w parku pozytywnego przesłania, które inni mogliby przeczytać czy sprzątanie okolicy. Zachęcano także do bardziej ustrukturyzowanej działalności wolontariackiej, wskazując miejsca, gdzie można ją realizować: od szycia maseczek po wolontariat on-line. Strona voluntermatch.org dysponuje kilkuset ofertami pracy, którą wykonywać można na rzecz organizacji z całego kraju. Są tu zarówno zadania wymagające specjali-

stycznej wiedzy (głównie z dziedziny IT) jak i proste działania, np. pisanie listów do seniorów pozostających w izolacji. Zachęcano też m.in. do zainstalowania aplikacji „By my eyes”, pozwalającej za pomocą połączenia wideo pomagać niewidomym oraz do rejestracji na platformie skupiającej wolontariuszy chętnych do bieżącego angażowania się w walkę z pandemią koordynowaną przez lokalną służbę zdrowia. Podczas wspomnianego już webinarium prowadząca podawała jeszcze inne, proste i oryginalne przykłady swoistych zamienników dla prac społecznych, jak np. nagranie na YouTube filmu uczącego gotowania, szydełkowania, gry w karty. W istocie chodzi bowiem o to, by skazany, w jakiegokolwiek formie, ciągle dawał coś od siebie.

Polska

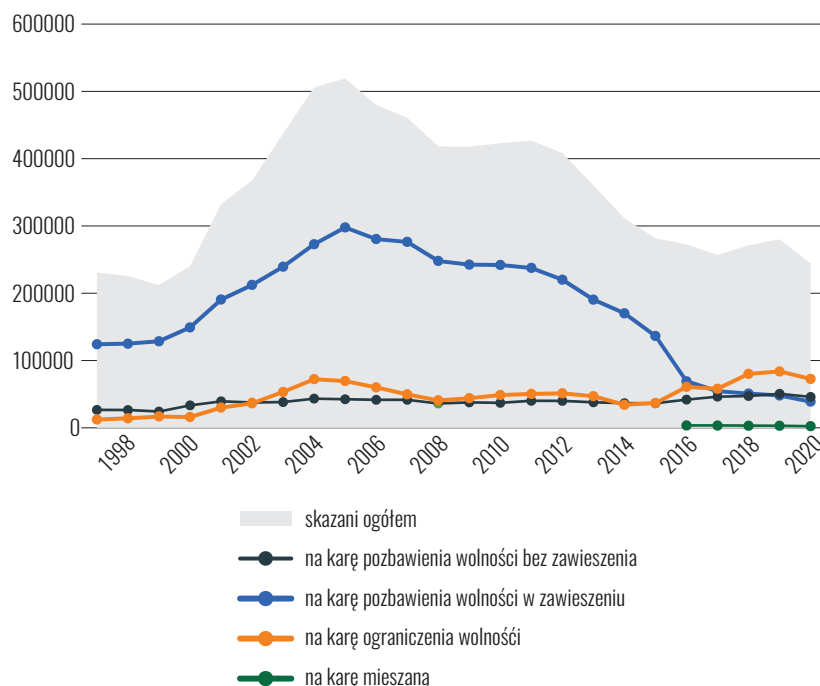
Specyfika kary ograniczenia wolności

Od czasu nowelizacji kodeksu karnego w 2015 roku przybywa skazanych na karę ograniczenia wolności (w skrócie KOW), zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i – zwłaszcza – w stosunku do kary pozbawienia wolności (por. wykres 1). Jest tak pomimo wprowadzonych rok później zmian, które wyłączyły z jej obrębu karę

odbywaną w systemie dozoru elektronicznego (obecnie jest to forma kary pozbawienia wolności), a także wprowadzonych w Tarczy Antykryzysowej 4.0 (jednak bez jakiegokolwiek związku z pandemią i w budzącym wątpliwości trybie³²) regulacji, które znacznie zredukowały możliwość orzekania KOW.

32 Rojek-Socha, Patrycja. 2020. *Tam, gdzie Trybunał nie może, tarcza pomoże... wprowadzając zaskarżone przepisy*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/w-tarczy-antykryzysowej-4-przepis-z-noweli-kodeksu-karnego,501080.html> [dostęp: 18.04.2021].

Wykres 1. Skazani w I instancji w sądach rejonowych w latach 1997-2020.
(Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości)

Kara ograniczenia wolności (art. 34 kk) orzekana jest najczęściej w formie nakazu wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, zdecydowanie rzadziej – w formie potrącenia na wskazany przez sąd cel 10-25% wynagrodzenia w okresie odbywania kary. Obie te formy można orzekać łącznie, co w praktyce jednak rzadko się zdarza; możliwa jest też zmiana formy kary, nakładanie dodatkowego świadczenia pieniężnego (w trybie art. 34 §3 kk i art. 39 pkt 7 kk) oraz innych, dodatkowych obowiązków (art. 72 § 1 pkt 2-7a kk). KOW łączy się też z obligatoryjnymi ograniczeniami: koniecz-

nością uzyskania zgody sądu na zmianę miejsca zamieszkania czy rozwiązanie umowy o pracę (w sytuacji potrącania wynagrodzenia). Orzeka się ją na czas od miesiąca do 2 lat. Najczęściej, jak wynika z badań Michała Jankowskiego i Wojciecha Sycha zasądzane są prace społeczne w wymiarze od 3 miesięcy do 1 roku z 20-30 godzinami pracy miesięcznie³³. Kara ograniczenia wolności może być także (od 2015 roku) składową kary mieszanej (art. 37b kk), gdzie orzeka się łącznie bezwzględne, krótkoterminowe pozbawienie wolności wykonywane w pierwszej kolejności, a następnie KOW.

³³ Jankowski, Michał, Sych, Wojciech. 2017. *Wykonywanie kary ograniczenia wolności. Zagadnienia węzłowe w świetle praktyki*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. Warszawa, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS-Jankowski-M.Sych-W.-Wykonywanie-kary-ograniczenia-wolno%C5%9Bci.pdf> [dostęp: 18.04.2021].

Wykonanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego

Art. 53 § 1 kkw

Rozpoczęcie odbywania kary w interesującej nas tu formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne następuje z dniem podjęcia pracy wskazanej przez wykonującego wyrok kuratora. Później bezpośredni kontakt kuratora z podopiecznym co do zasady nie jest już konieczny, jeśli praca przebiega prawidłowo. Pozostaje on natomiast w kontakcie z instytucją, na rzecz której podopieczny pracuje, przy czym już na długo przed pandemią miało się to odbywać „[...] w szczególności za

pomocą środków porozumiewania się na odległość [...]”³⁴.

Z formalnego punktu widzenia czymś innym niż kara ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne wykonywana przez skazanych (za przestępstwa) i ukaranych (za wykroczenia) są prace społecznie użyteczne (PSU). Te ostatnie są orzekane w zamian za nieuiszczoną grzywnę. W praktyce kary te nie różnią się jednak od siebie i są wykonywane w taki sam sposób, jak opisany powyżej.

Wykonywanie kary ograniczenia wolności w warunkach pandemii

Wpływ pandemii na działania kuratorów dał się odczuć szczególnie w obrębie innych ich obowiązków niż wykonywanie KOW, zwłaszcza dozorów, nadzorów, wywiadów środowiskowych czy asyst przy kontaktach z dziećmi, a więc tych czynności, które wymagają ciągłej pracy w terenie i osobistego kontaktu

z podopiecznymi. W odniesieniu do KOW ujawniły się natomiast dwa kluczowe, powiązane ze sobą problemy: spowodowany lockdownem brak miejsc wykonywania pracy³⁵ i wynikająca z niego konieczność formalnego uregulowania sytuacji, w której wyroki KOW nie są faktycznie wykonywane.

34 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016 poz. 969).

35 Pismo przewodniczącej OZZKS Aleksandry Szewery-Nalewajek do Ministra Sprawiedliwości z dn. 10 maja 2021 r. (Dziękuję przewodniczącej OZZKS, Aleksandrze Szewerze-Nalewajek za wcześniejsze udostępnienie roboczych wersji pisma i konsultacje merytoryczne podczas przygotowywania raportu).

W maju 2020 roku sędzia Arkadiusz Krupa pisał na portalu prawo.pl:

O ile wykonywanie kar pozbawienia wolności jest w dalszym ciągu możliwe, to już kary ograniczenia wolności polegające na obowiązku wykonywania nieodpłatnych kontrolowanych prac na cele społeczne [...] w praktyce nie są wdrożone do realizacji. Jest to sytuacja niezależna od woli skazanych, nie ma bowiem miejsc, w których mogliby wykonywać karę – pozostają więc w stanie swoistego zawieszenia prawnego. Patrząc jednak na tę sytuację nieco bardziej krytycznie uznać można, że stan ten jest zwyczajną bezkarnością³⁶.

Z kolei z punktu widzenia skazanego lub ukaranego – odsuwanie kary w czasie uderza w niego w ten sposób, że okres zatarcia wyroku, w przypadku ukarania na KOW za wykroczenie wynoszący dwa, a skazania za przestępstwo – trzy lata, liczony jest od zakończenia wykonywania kary, jej darowania lub przedawnienia wykonania, w związku z czym ulega wydłużaniu³⁷.

Pół roku po ukazaniu się tekstu sędziego Krupy, na tych samych łamach prawo.pl kurator Paweł Basiński, przewodniczą-

cy zespołu do spraw karnych Ogólnopolskiego Związku Zawodowego Kuratorów Sądowych (OZZKS), precyzował, że „najgorsza sytuacja jest obecnie na terenie małych sądów, gdzie jest jeden taki podmiot [tj. miejsce wykonywania KOW] – jeśli się zamknął, wszystkie kary są zawieszane”³⁸.

Po ponad roku trwania pandemii OZZKS podnosi ten sam wątek w piśmie do ministra sprawiedliwości Zbigniewa Ziobry:

W szczególności, niepokój wzbudza sytuacja, kiedy na skutek decyzji związanej z sytuacją epidemiczną, zamknięciu uległy podmioty, w których podopieczni kuratorów wykonywali karę (m.in. szkoły, placówki kulturalne i sportowe), a z drugiej strony do referatów kuratorów wpływają nowe sprawy w ramach kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej orzekanej w miejsce kary grzywny. Problem ten jest szczególnie widocz-

36 Krupa, Arkadiusz. 2020. Sędzia Krupa: Czas epidemii – czasem... bezkarności. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/jak-wyglada-wykonywanie-kar-ograniczenia-wolnosci-w-czasie,500284.html> [dostęp: 19.05.2021].

37 Sobczak, Krzysztof. Rojek-Socha, Patrycja. 2020. Ograniczenie wolności trudne w stosowaniu, także w czasie pandemii. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ograniczenie-wolnosci-a-polskie-prawo,27682.html> [dostęp: 19.05.2021].

38 Rojek-Socha, Patrycja. 2020. Praca dla skazanego, tylko gdzie? Koronawirus uderza w kary wolnościowe. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/brak-miejsc-do-wykonywania-prac-spoecznie-uzytecznych-z-powodu,504695.html> [dostęp: 19.05.2021].

ny na terenie tych sądów, w których zamknięty podmiot był jedynym albo też głównym podmiotem, gdzie podopieczni byli kierowani. Sytuacja taka może powodować, iż czas wykonania kary będzie dość odległy w stosunku do orzeczenia, co może budzić wątpliwości, co do funkcji prewencji ogólnej i szczególnej związanej z karą ograniczenia wolności. Nie można pominąć też faktu, że sytuacja taka może również rzutować na negatywne postrzeganie w społeczeństwie, nie tylko kuratorskiej służby sądowej, ale i całego wymiaru sprawiedliwości³⁹.

Okręg warszawsko-praski

Uchwycenie wpływu pandemii na wykonywanie KOW i PSU w statystykach zespołów kuratorskiej służby sądowej (ZKSS) nie jest łatwe. Prześledzimy możliwe tropy na przykładzie obszaru jurysdykcji **Sądu Okręgowego Warszawa-Praga**. To teren o tyle interesujący, że działające na nim sądy rejonowe obsługują zarówno obszary wielkomiejskie – prawobrzeżną Warszawę (SR dla Warszawy Pragi-Północ i SR dla Warszawy Pragi-Południe), jak i miejsko-wiejskie – w powiatach legionowskim, nowodworskim, wołomińskim i otwockim. Kurator okręgowa, dr Anna Janus-Dębska pamięta, iż na początku pandemii kuratorzy z warszawskiej Pragi zgłaszali problemy związane z brakiem miejsc do wykonywania kary znacznie częściej niż z pozostałych pod-

warszawskich jurysdykcji; sama przygotowała wówczas zestawienie rozwiązań stosowanych w poszczególnych sądach, mające służyć jako baza możliwych do wdrożenia praktyk⁴⁰.

W sądach tych – podobnie jak w skali ogólnokrajowej⁴¹ – obserwujemy stały, niemal liniowy wzrost liczby spraw KOW prowadzonych w tutejszych Zespołach Kuratorskiej Służby Sądowej. Również w 2020 roku, mimo przejściowego zawieszenia działalności sądów, nastąpił wzrost w stosunku do roku poprzedniego (z wyjątkiem Nowego Dworu Mazowieckiego, gdzie obserwujemy niewielki spadek). Na wzrost ten składają się zarówno sprawy pozostałe z roku 2019, jak i nowo napływające; tych ostatnich w 2020 roku była podobna liczba, jak rok wcześniej, z niewielkimi wahaniami

39 Pismo przewodniczącej OZZKS Aleksandry Szewery-Nalewajek...

40 Rozmowa autora z kurator okręgową Anną Janus-Dębską (maj 2021). Dziękuję wszystkim moim wymienionym w tekście rozmówcom oraz kuratorowi Pawłowi Basińskiemu, przewodniczącemu zespołu ds. karnych OZZKS za pomoc w przygotowaniu tego raportu.

41 Jeśli nie wskazano inaczej, wszystkie obliczenia w tym rozdziale – własne na podstawie sprawozdań z działalności KSS (formularz MS-S40 z lat 2015-2019 i MS-S40r z roku 2020) publikowanych na stronach internetowych analizowanych sądów.

in plus bądź *in minus* w zależności od konkretnego sądu. Podobnie, jak w całej Polsce, KOW najczęściej orzekana jest tu w postaci nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Udział potrąceń z wynagrodzenia w prowadzonych w 2020 roku sprawach KOW wahał się od 0,6% w SR w Legionowie do 4,2% w Wołominie. Łączne orzekanie nieodpłatnej pracy na cele społeczne i potrącenia wynagrodzenia dotyczyło jedynie pojedynczych przypadków.

Nie każdy sąd, a nawet – zgodnie z zasadą niezawisłości – nie każdy sędzia orzekający w danym sądzie, przyjmował jednakowe rozwiązania: w jednych sądach zaobserwujemy więc wzrost liczby krótkotrwałych zawieszeń wykonywania KOW (w zgodzie z art. 15 kkw), w innych – nie, bowiem sędziowie nie widzieli ku niemu podstaw i kierowali się artykułem 15zys przyjętej w marcu 2020 roku tzw. specustawy covidowej, który zawieszał bieg

terminów sądowych i procesowych⁴². Przepis ten obowiązywał do wejścia w życie Tarczy Antykryzysowej 3.0 w maju 2020 roku. Dane na koniec czerwca 2020 roku ukazują odmienność podejść poszczególnych sądów okręgu warszawsko-praskiego: w Legionowie na koniec czerwca 2020 roku jedno zawieszenie na okres do 3 miesięcy przypadało na 5,4 prowadzonych spraw KOW, podczas gdy w czerwcu 2019 roku – na 34,5. Na warszawskiej Pradze Południe – odmiennie, w 2020 roku jeden taki wniosek przypadał na 438,7 spraw, zaś rok wcześniej – na 59,7. Analizę utrudnia jednak fakt, iż zawieszenia wykonania KOW podawane są w statystykach na ostatni dzień okresu sprawozdawczego, tj. 30 czerwca i 31 grudnia, brak natomiast informacji o zawieszeniach, które trwały np. od marca do maja, a więc w okresie najsurowszych restrykcji.

Sądy wydawały postanowienia w przedmiocie zawieszenia postępowania w części dotyczącej wykonywania prac na cele społeczne lub kary ograniczenia wolności w całości. W sytuacji, w której sąd zawiesił KOW jedynie w zakresie pracy na cele społeczne, pozostałe obowiązki probacyjne wynikające z orzeczonej kary (np. obowiązek alimentacyjny, obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym), były nadal egzekwowane od skazanych i nadzorowane przez kuratora sądowego⁴³.

Sposobem na rozładowanie spiętrzonych zaległości nie mogło być wnioskowanie o wykonanie kary zastępczej

pozbawienia wolności, bowiem podstawą do złożenia takiego wniosku może być wyłącznie uchylanie się od pracy,

⁴² Rozmowa autora z kurator okręgową Anną Janus-Dębską...

⁴³ Rozmowa autora z kurator okręgową Anną Janus-Dębską...

a nie brak możliwości skierowania do niej. Tego typu wniosków, w przeliczeniu na wszystkie prowadzone w analizowanych sądach sprawy KOW, było w 2020 roku mniej niż w 2019 roku i latach poprzednich (Tab. 1). Wobec ograniczonych możliwości wykonywania pracy, rzadsze okazywały się więc sytuacje, w których można było mówić o uchylaniu się od jej wykonywania.

Mamy przepisy, które pozwalają karę ograniczenia wolności zamieniać na potrącanie pewnego procenta zarobków⁴⁴, ale w obecnej sytuacji, gdy ludzie masowo tracą pracę, takie wnioski wpływają zdecydowanie rzadziej. Tym bardziej, jeśli skazany jest w rodzinie jedyną osobą, która pracuje. Staramy się bardzo elastycznie do tego podchodzić. Jest np. art. 83 kodeksu karnego, zgodnie z którym, jeśli skazany na karę ograniczenia wolności odbył przynajmniej połowę z niej, to można go zwolnić od reszty kary, uznając ją za wykonaną. I muszę przyznać, że przez ostatnie miesiące wielokrotnie stosowałam to rozwiązanie

– cytował sędzię Martę Kozuchowską-Warywodę z Sądu Rejonowego Warszawa-Wola portal prawo.pl⁴⁵.

W analizowanych sądach okręgu warszawsko-praskiego w pierwszym półroczu 2020 roku zdecydowanie więcej (w porównaniu z pierwszym półroczem 2019 roku) wniosków tego typu było tylko w Legionowie i Nowym Dworze Mazowieckim. W skali roku różnica w Nowym Dworze Mazowieckim była jednak mniejsza. W pozostałych sądach liczba wniosków o zwolnienie z reszty kary w przeliczeniu na wszystkie prowadzone sprawy KOW była albo niższa, albo wyższa niż w 2019 roku (Tab. 1). Należy jednak zauważyć, iż z wnioskiem takim może wystąpić nie tylko kurator, ale też m.in. sam skazany. Kuratorzy mają również do dyspozycji inny mecha-

nizm, nieobustrzony warunkiem odbycia połowy kary: zastosowanie przepisu art. 64 kkw, czyli złożenie wniosku o uznanie kary za wykonaną ze względu na osiągnięte cele kary (potocznie określane jako darowanie reszty kary). Wnioski składane w trybie tego artykułu nie są odrębnie odnotowywane w statystykach, mogą natomiast – zdaniem kurator Janus-Dębskiej – stanowić znaczną część wśród wyszczególnionych tam „innych wniosków” związanych z wykonywaniem KOW. Takich „innych wniosków” znów wyraźnie więcej było tylko w Legionowie i Nowym Dworze Mazowieckim.

44 Jest to skrót myślowy, chodzi o zamianę jednej formy wykonywania KOW na inną.

45 Rojek-Socha, Patrycja. 2020. *Praca dla skazanego...*

Tabela 1. Liczba prowadzonych spraw KOW, na którą przypada jedno zawieszenie wykonania KOW na okres do 3 miesięcy oraz jeden wniosek kuratora określonego typu.

	Liczba prowadzo- nych spraw KOW	Liczba spraw KOW na jaką przypada...			
		1 zawieszenie wy- konania na okres do 3 miesięcy	1 wniosek o zwol- nienie z reszty kary	1 wniosek o wykonanie kary zastępczej	1 inny wniosek
SR Legionowo					
2020 (I półrocze)	596	5,4	74,5	8,6	2,0
2019 (I półrocze)	587	34,5	587,0	7,8	4,4
2020	928	23,8	84,4	7,1	2,1
2019	832	39,6	832,0	5,3	3,4
SR Wołomin					
2020 (I półrocze)	1225	76,6	43,8	7,4	5,4
2019 (I półrocze)	916	65,4	26,9	5,1	4,7
2020	1816	79,0	27,1	4,5	3,5
2019	1445	80,3	24,1	4,3	3,5
SR Otwock					
2020 (I półrocze)	505	*	50,5	10,7	7,9
2019 (I półrocze)	415	207,5	51,9	4,9	6,7
2020	710	*	50,7	4,5	5,1
2019	632	210,7	42,1	4,1	4,9
SR Praga Północ					
2020 (I półrocze)	2180	64,1	55,9	8,1	6,3
2019 (I półrocze)	1912	47,8	43,5	5,2	5,0
2020	3091	106,6	32,9	4,6	4,0
2019	2842	64,6	40,0	4,5	3,7
SR Praga Południe					
2020 (I półrocze)	1316	438,7	62,7	14,0	10,4
2019 (I półrocze)	1672	59,7	42,9	4,1	6,4
2020	1787	1787,0	51,1	6,3	6,0
2019	1672	59,7	42,9	4,1	6,4
SR Nowy Dwór Mazowiecki					
2020 (I półrocze)	489	37,6	54,3	11,6	2,2
2019 (I półrocze)	551	23,0	575,5	7,2	6,6
2020	741	*	82,3	8,0	2,4
2019	793	99,1	396,5	5,0	4,4
*Brak zawieszeń lub wniosków określonego typu.					

W rozmowach z kuratorami pracującymi w dużych zespołach pojawia się jeszcze jeden czynnik, który może wpływać na statystyki składanych wniosków: w okresie pierwszego, wiosennego lockdownu, część kuratorów miała ograniczony dostęp do własnych pokojów. Przykładowo każdy z kuratorów jednego z ZKSS SR dla Warszawy Pragi-Północ pojawiał się na dyżurach w sądzie co dwa tygodnie, brak pomieszczeń nie pozwalał bowiem na inne zorganizowanie pracy rotacyjnej. Ten stan rzeczy, wraz z występującymi wciąż brakami w digitalizacji dokumentów, mógł powodować znaczące utrudnienia w sporządzaniu dokumentacji, w tym wniosków do sądu właśnie⁴⁶.

Wskaźnikiem, który najlepiej wydaje się obrazować pandemiczne perturbacje, okazuje się liczba faktycznie wykonanych godzin pracy skazanych/ukaranych w stosunku do ogólnej liczby procedowanych godzin KOW i PSU. Na tę ostatnią składają się pozostałe do wykonania z poprzedniego roku (lub lat, gdyż KOW może trwać nawet 24 miesiące) oraz godziny zasądzone w nowo wydawanych wyrokach. Realnie rokrocznie większość godzin zostaje uznana za „zakończoną” nie w efekcie faktycznego ich odpracowania, ale np. zawieszeń lub przeniesienia do innego sądu.

Tabela 2. Stosunek godzin zakończonych w wyniku faktycznego wykonania pracy do wszystkich zasądzonych godzin KOW i PSU procedowanych w danym roku.

	Sąd Rejonowy					
	Legionowo	Wołomin	Otwock	Warszawa Praga Północ	Warszawa Praga Południe	Nowy Dwór Mazowiecki
2020	0,12 (0,08) *	0,15 (0,08)	0,12 (0,09)	0,09 (0,06)	0,25 (0,18)	0,16 (0,11)
2019	0,21 (0,16)	0,16 (0,15)	0,16 (0,13)	0,08 (0,08)	0,17 (0,17)	0,22 (0,15)
2018	0,19	0,16	0,15	0,26	0,16	0,25
2017	0,19	0,19	0,18	0,13	0,19	0,27
2016	0,19	0,18	0,22	0,11	0,17	0,27
2015	0,24	0,25	0,20	0,13	0,19	0,39
*W nawiasach dane za pierwsze półrocza lat 2019 i 2020.						

O ile w Legionowie, gdzie – przypomniemy – zawieszono wiele spraw, obserwujemy bardzo wyraźny spadek tego

wskaźnika w skali zarówno półroczy, jak i całego roku, o tyle przykład Wołomina pokazuje wyraźne nadrobienie

⁴⁶ Rozmowa autora z kurator Moniką Dub (SR dla Warszawy Pragi – Północ; maj 2021)

zaległości w drugim półroczu (czyli już po wiosennym, najostrzejszym lockdownie). Praga Północ – po lekkim spadku w pierwszym półroczu – nadrobiła zaległości w drugim, kończąc rok 2020 wynikiem lepszym niż 2019. W sądzie tym zawieszenia wykonania stosowano jedynie wówczas, gdy przez 3 miesiące nie udawało się znaleźć dla skazanego pracy⁴⁷.

Jeśli kary nie zawieszano, kuratorzy utrzymywali kontakt ze skazanymi, dopilnowywali wykonywania innych nałożonych obowiązków (najczęściej obowiązku alimentacji lub innych obowiązków probacyjnych nałożonych przez sąd na podstawie art. 72 kk), odsuwał się natomiast w czasie moment rozpoczęcia czy też wznowienia wykonywania prac społecznych⁴⁸. Kierowniczy zespołów kuratorskich z obu sądów warszawskiej Pragi przyznają, iż podopieczni w zdecydowanej większości akceptowali zaistniałe realia, do wyjątków należały sytuacje, gdy żądali powierzenia im pracy, argumentując to biegiem wyroku, który jak najszybciej chcieli mieć za sobą lub odsuwającym się tym samym biegiem zatarcia skazania. Podobnie tylko w jednostkowych przypadkach nie chcieli oni podejmować pracy, do której

byli kierowani, z obawy o własne i swej rodziny zdrowie. Analogicznie sytuacja wyglądała we Wrocławskim Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, którego działalności przyjrzymy się poniżej.

Poza kierowaniem skazanych i ukaranych do instytucji wyznaczonych przez samorządy (zgodnie z art. 57 par. 2-4 kkw), kuratorzy zobowiązani są do pozyskiwania innych podmiotów, w których będą oni mogli odbywać karę – odpowiednio KOW lub PSU. Pandemia i ograniczenie działalności wielu placówek samorządowych, zwłaszcza warszawskich dzielnicowych Zarządów Gospodarki Nieruchomościami, wymusiła intensyfikację działań na tym polu, co – w efekcie – zaowocowało nawiązaniem kontaktów z nowymi partnerami o różnorodnym profilu działalności. W obu sądach warszawskiej Pragi koncentrowano się głównie na organizacjach pozarządowych, które – w odróżnieniu od podmiotów publicznych – muszą wyrazić zgodę na przyjęcie skazanych do pracy⁴⁹. Pozyskanie nowych instytucji nie tylko pozwoliło rozładować kolejki oczekujących na wykonanie kary, ale i trwale poszerzyć „ofertę” dla podopiecznych kuratorów, pozwalając na lepsze dopasowanie przydzielanej

47 Rozmowa autora z kurator Barbarą Radzką...

48 Rozmowa autora z kurator Moniką Dub (SR dla Warszawy Pragi – Północ).

49 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. 2010 nr 98, poz. 634) oraz art. 56 par. 3 kkw.

pracy do ich kompetencji i możliwości. Co więcej, praca dla organizacji pozarządowych może być często wykonywana także w weekendy, co w jednostkach publicznych jest bardzo trudne i w konsekwencji powoduje częste kolizje z wykonywaniem przez skazanych i ukaranych pracy zarobkowej. Zdarzały

się również w Warszawie przekierowania do pracy na rzecz placówek medycznych, jednak nie w bezpośrednim kontakcie z pacjentami⁵⁰. W drugiej połowie maja 2021 roku od wpływu wyroku do kuratora do rozpoczęcia wykonywania kary mija około miesiąca, nie jest to więc opóźnienie istotne⁵¹.

Inne przykłady: Wrocław i Bieszczady

Stosowany we **Wrocławiu** – i przygotowywany do wdrażania także w Warszawie – *model kaskadowy* polega na tym, że pomiędzy kuratorem a miejscami bezpośredniego wykonywania pracy przez jego podopiecznych usytuowana jest placówka koordynująca. To do niej kierowani są skazani i ukarani (w 2020 roku było to 858 osób) i dopiero ona przydziela im pracę w konkretnych, tworzących sieć współpracy podmiotach lub organizuje pracę u siebie. Do końca 2020 roku funkcjonowały w mieście dwie takie placówki: działające w strukturach samorządowego Wrocławskiego Centrum Integracji (WCI) **Wrocławskie Centrum Sprawiedliwości Naprawczej** (WCSN) oraz organizacja pozarządowa – **Stowarzyszenie Pomocy „Ludzie Ludziom”**, która od początku 2021 roku nie pełni już jednak tej funkcji.

Od marca do maja 2020 roku WCI, jako jednostka samorządowa, pozostawało zamknięte, nie oznaczało to jednak wstrzymania wykonywania pracy przez skazanych i ukaranych we wszystkich współpracujących z WCI placówkach. Te, które pozostawały czynne, nadal ich przyjmowały, WCI natomiast aż do maja nie przyjmowało nowych osób. W okresie pandemii częściej niż zwykle zdarzały się przekierowania podopiecznych pomiędzy podmiotami działającymi w sieci WCI. Zdarzało się, że dotyczyły jednocześnie np. 10 osób, jeśli podmiot, w którym pracowali, obejmowany był kwarantanną. Formalne możliwości przekierowywania między placówkami również zależały jednak od aktualnego stanu obostrzeń obowiązujących samo WCI (okresowy brak możliwości kontaktu z podopiecznym, podpisania dokumentów itp.).

⁵⁰ Rozmowy autora z kuratorami: Anną Janus-Dębską, Moniką Dub, Barbarą Radzką...

⁵¹ Rozmowa autora z kurator Barbarą Radzką...

Placówkom, w których wykonywano KOW, WCI pomagało także w zapewnieniu środków ochrony osobistej. Ze strony odbywających wyroki pojawiały się pojedyncze pytania, czy pracę mogą wykonywać zdalnie, ale nie skorzystano z tego rozwiązania, zresztą zapotrzebowanie na wykonywanie tego typu zadań było minimalne. Co więcej, powstałby problem nadzorowania pracy i jej godzinowego rozliczenia. W sytuacjach, gdy podopieczni obawiali się podjęcia pracy, zarówno WCI jak i kuratorzy wykazywali się daleko posuniętą wyrozumiałością i elastycznością⁵². Ostatecznie, liczba godzin faktycznie przepracowanych na rzecz WCI i współpracujących z nim podmiotów w 2020 roku była tylko niewiele niższa (59766) niż w roku poprzednim (63485).

Sąd Rejonowy w Lesku obejmuje swą jurysdykcją dwie gminy miejsko-wiejskie i sześć gmin wiejskich w dwóch powiatach: leskim i bieszczadzkim⁵³. Skazani i ukarani wykonują pracę na rzecz samorządów gminnych z wyjątkiem gminy Baligród, gdzie przyjmuje ich miejscowe Nadleśnictwo. W gminach wiejskich „odrobkiewiczów”, jak powszechnie się ich określa, jest niewielu, mogą to być 3 osoby w ciągu roku (jak w gminie Solina) lub nawet 5 w każdym miesiącu (jak w gminie Lesko). Wykonują oni głównie prace w plenerze, co więcej – niejednokrotnie jednoosobowo, we własnej wsi, pod nadzorem sołtysa, zatem pandemia nie miała na ich pracę wpływu. Jedynym, przejściowym problemem (brak możliwości przeprowadzenia szkolenia BHP) okazało się w Ustrzykach Dolnych wdrożenie nowych osób do pracy.

Postulaty środowiska kuratorskiego

W żadnym z analizowanych przypadków nie mieliśmy do czynienia z sytuacją, którą można uznać za skoordynowane kierowanie skazanych i ukaranych bezpośrednio do pracy związanej z walką

z pandemią: ani na rzecz służby zdrowia, ani ośrodków pomocy społecznej. Postulat taki pojawia się jednak we wspomnianym już piśmie OZZKS do Ministra Sprawiedliwości z maja 2021 roku:

Kierowanie osób skazanych/ukaranych do wykonywania prac społecznie użytecznych do pomocy w placówkach medycznych, zwłaszcza w sytuacji

⁵² Rozmowa autora z Ewą Żmudą, zastępcą dyrektora WCI i Magdaleną Taraszkiewicz, koordynatorką WCSN (maj 2021); dane statystyczne udostępnione przez WCI.

⁵³ Informacje w tym akapicie na podstawie rozmów z pracownikami Leskiego Przedsiębiorstwa Komunalnego, urzędów miast/gmin (Ustrzyki Dolne, Lutowiska, Czarna, Solina, Cisna) oraz Nadleśnictwa Baligród odpowiedzialnymi z ramienia tych instytucji za pracę skazanych i ukaranych.

znacznego obciążenia i niedostatku personelu medycznego w czasie pandemii COVID. Koniecznym byłoby dokonanie przeszkolenia podopiecznych, którego ukończenie mogłoby częściowo być zaliczane na poczet kary. Niewątpliwie zasadną byłaby przy realizacji takiego rozwiązania współpraca z Ministerstwem Zdrowia.

Jak przyznaje kurator Janus-Dębska do uczestnictwa w internetowych kursach pozwalających na zdobycie dodatkowych kwalifikacji np. opiekuna osób starszych i opiekuna medycznego

Kursy takie są płatne, co stanowi przeszkodę w realizacji tego rozwiązania. Można jednakże rozważyć wyznaczenie placówek samorządowych, które zorganizowałyby tego typu szkolenia bezpłatnie. Osoba skazana po ukończeniu takiego internetowego kursu (w części zaliczonego na poczet orzeczonej KOW), otrzymując stosowny certyfikat, mogłaby wykonywać dalszą część prac na cele społeczne w takich miejscach, jak: oddziały opieki, hospicja, DPS-y lub domy rodzinne osób starszych, organizacje pozarządowe, które zajmują się osobami chorymi i niepełnosprawnymi. Wykonanie w taki sposób kary łączyłoby się z resocjalizacją osób skazanych i wpiisywało w realizację idei sprawiedliwości naprawczej. Rozwiązanie to pozwoliłoby na częściowe wykonanie kary ograniczenia wolności nawet w czasie pandemii (kurs internetowy) i jednocześnie wsparcie placówek medycznych⁵⁴.

Nie toczyła się dotąd w Polsce szersza dyskusja nad możliwościami wykonywania nieodpłatnej pracy zdalnie, choć kuratorom, z którymi rozmawiałem, znane są przypadki prac, które można w ten sposób wykonywać (np. przez informatyka tworzącego stronę internetową organizacji charytatywnej). W tym kierunku, przynajmniej pośrednio, idą postulaty środowiska kuratorskiego skoncentrowane wokół uelastycznienia zasad wykonywania KOW, w tym zadaniowego rozliczania wykonanej pracy, co jednocześnie pozwoliłoby lepiej dopasowywać rodzaj pracy do kompetencji i możliwości kuratorskich podopiecznych (także np. osób z niepełnosprawnościami)⁵⁵.

⁵⁴ Rozmowa autora z kuratorem okręgową Anną Janus-Dębską...

⁵⁵ Pismo przewodniczącej OZZKS Aleksandry Szewery-Nalewajek...

W 2020 roku OZZKS przygotował raport dotyczący poziomu wyposażenia kuratorów w służbowe laptopy i telefony komórkowe. Na podstawie danych z 45 sądów okręgowych i 318 rejonowych zebranych od kwietnia do sierpnia 2020 roku powstał raport ukazujący bardzo duże zróżnicowanie wyposażenia w skali kraju. 26,85% kuratorów posiada telefon służbowy, ale z dostępem do Internetu tylko 12,5%; 65,19% posiada służbowego laptopa, ale tylko 20,65% laptopa z możliwością pracy zdalnej w systemach Kurator lub Kuratela⁵⁶. W Polsce kuratorzy korzystają właśnie

z tych dwóch systemów informatycznych, przy czym nawet na poziomie okręgów sądowych zdarza się użytkowanie dwóch różnych systemów⁵⁷. Żaden z nich nie służy jednak do komunikacji pomiędzy kuratorem a przedstawicielami podmiotu, w którym skazany wykonuje pracę. W tym zakresie nie ma też nawet ujednoliconej dokumentacji. Warto zauważyć, że na podobny problem niedostatku służbowego sprzętu teleinformatycznego i braków w digitalizacji akt zwraca się uwagę także w Stanach Zjednoczonych⁵⁸.

English Summary

The very concept of Problem-Solving Justice (PSJ) is not commonly known in Poland, as it has been being developed since last decades mainly in common law nations. Generally, problem-solving courts (PSCs) in the U.S. are for misdemeanor (less frequently felony) offenders who have agreed to participate in a special treatment program; usually a guilty plea is required for admission. Proceedings in problem-solving courts are not adversarial. These courts are highly specialized in terms of the char-

acteristics of the crime or offender (DWI Courts, Drug Courts, Mental Health Courts, Veteran Courts, Family Violence Courts etc.) or designed to provide justice for certain local communities (Community Courts). Participation in most PSC programs includes community corrections (although jail sentences are also used) with tailored recruitments (often in the form of community service) and an intensive treatment program. It includes completing daily tasks, constant supervision and staying

56 OZZKS. 2020. *Opracowanie dot. wyposażenia kuratorów zawodowych i okręgowych w sprzęt teleinformatyczny*. <https://ozzks.pl/wp-content/uploads/2020/09/Zal.-nr-1-opracowanie-dot.-wyposazenia-w-sprzet-teleinformatyczny.pdf> [dostęp: 19.05.2021].

57 OZZKS. 2020. *Opracowanie dot. wyposażenia kuratorów...*

58 Baldwin, Julie, M. Eassey, John, M. Brook, Erika, J. 2020. *Court Operations...*

in touch with probation and treatment officers, attending peer self-help groups (like AA or NA), etc. The report, based on Internet research, shows examples of solutions implemented by U.S. PSCs due to pandemic.

In the case of Poland, the practice of executing a community order (often translated as: „restriction of liberty”) was chosen for analysis, as it is one of the Polish judicial mechanisms considered comparable to the PSJ solutions. Unlike in PSJ model, the Polish „restriction of liberty” sentence is rather controlling

then rehabilitative (community services as deprivation of offender’s free time complemented by some restrictions) and rarely contains additional requirements (e.g. therapy, rehabilitative-education activities etc.). Offenders’ contact with probation officers is rather sporadic, provided that the sentence is served properly. Hence, the challenges the Polish and American system faced due to the COVID-19 outbreak differ significantly. The part of report dedicated to Poland bases on semi-case studies and describes the situation in several different jurisdictions.

United States

The very concept of treatment courts has been challenged by COVID-19 pandemic, as opportunities for ongoing supervision and therapy, not to mention serving community services, has been limited. Consequently, the PSCs staff efforts have focused on keeping participants’ engagement high, especially as the pandemic crisis has reinforced the problems that PSCs are supposed to address.

Already in March 2020 National Association of Drug Courts Professionals (NADCP) in cooperation with a.o. National Center for State Courts, National Drug Courts Institute, National Center for DWI Courts and Justice for Vets organized a webinar „Treatment Courts and COVID-19” attended by more than

4800 participants. At the same time, they launched a website providing official pandemic directives issued by federal and state authorities, as well as a database of best practices for operating treatment courts under pandemic restrictions.

Many treatment programs suspended case intake, but participants who were already in the program received thorough instructions on new requirements, new ways of probation compliance monitoring and new online therapy options that have been temporary activated. Maintaining contact with judges, probation officers and treatment staff has been ensured through communication technologies. Continuity of drug and alcohol testing has been maintained by

delivering tests to participants' homes or through electronic continuous monitoring devices (e.g., SCRAM). Program intakes, stuffings, status hearings and even graduations were transferred to Zoom, Skype, or other online platforms, as were therapy meetings, peer support meetings, etc. The community service alternatives offered to participants

were varied and innovative, e.g., volunteering online, writing thank-you letters to medical staff, picking up trash in the neighborhood, creating useful instructional videos on YouTube, etc. However, keeping digitally excluded participants engaged and supervised has remained problematic.

Poland

The author examined the situation in three different locations: the jurisdiction of Warszawa-Praga District Court (with 6 subordinate regional courts in the right bank of the Polish capital and in suburban and rural areas), the city of Wrocław, where innovative model of community sentences has been being implemented since 2009 and the rural areas of Bieszczady Mountains in South-Eastern part of Poland.

Since the amendment of the Criminal Code in 2015, the number of sentences of imprisonment with conditional suspension of execution has significantly decreased, while the number of unconditional imprisonments has remained almost unchanged. On the one hand, this was due to the decreasing number of crimes and, on the other hand, to the increasing number of community or-

ders as punishment for misdemeanors and lesser crimes. The main element of community order is community service or a salary reduction, but the latter is used by judges extremely rarely (in 0,6-4,2% of cases in regional courts operating within the Warszawa-Praga Court District in 2020). An additional mandatory condition is a prohibition on changing residence without court approval. Nevertheless, community order is commonly understood as the obligation to work unpaid under supervision⁵⁹. It is provided mainly in municipal institutions (municipal sanitation services, maintenance and construction work in schools, cultural centers, hospitals, long-term care facilities, etc.), but the law allows community services also in non-governmental organizations (especially charities).

59 For detailed description of „reduction of liberty” sentence see: Matczak A. [2021], *The penal narratives of community sentence and the role of probation: The case of the Wrocław model of community service*, European Journal of Probation, Vol. 13[dostęp: 1] 72–88.

The first spring lockdown period resulted in the closure of many of the city's offender service providers, which is proving to be a major problem for probation officers and judges. Because there were no national instructions for enforcing community orders, individual courts and judges made different decisions in specific cases. First, they had to decide for themselves whether to suspend individual sentences or take advantage of a COVID-related special law introduced in March 2020 that suspended all court dates. Despite the reduction in court activity from March to May 2020, case intake in probation offices in the jurisdictions studied did not drop significantly, and even increased in 2020 compared to previous years.

Despite the availability of probation statistics for 2020 and previous years, it is very difficult to detect a direct impact of the COVID-19 pandemic on the effectiveness of community orders implementation. Nevertheless, data provided by the regional courts of the Warsaw-Praga Judicial District shows that the serious backlog observed in the first half of 2020 was essentially caught up by the end of the year. Meanwhile, the overall year-to-year:2019-2020 community sentence effectiveness rate (estimated as the number of hours served relative to all hours conducted in probation offices) decreased in only 4 of the 6 regional courts operating within the district, and even increased in 2. Probation

officers on the right bank of Warsaw have creatively approached this situation and established greater cooperation with NGOs, which has resulted in new community service placements for their wards and helped them catch up. Even after the pandemic, this newly established cooperation will make it easier to direct offenders to works better suited to their skills and abilities.

In Wrocław, where the „cascade model” has been adopted, offenders are referred by probation officers to the Wrocław Centre for Restorative Justice, which operates within the Wrocław Integration Centre. The latter is a city agency that coordinates a network of collaborating institutions, including city institutions and NGOs, where offenders work. Because the „cascade model” allows offenders to be seamlessly redirected between institutions that provide work opportunities and need staff at any given time, it has alleviated the problem caused by the temporary closure of individual institutions.

In the rural local communities of the Bieszczady Mountains in southeastern Poland, there are only a few offenders doing unpaid work per year, and they often do outdoor work in their own villages, so pandemic restrictions have not affected the effectiveness of enforcement.

In the Wrocław and Warsaw-Praga jurisdictions, clients of probation officers

accepted the situation with understanding and rarely complained about not being able to work or being obliged to work despite the pandemic. There were only isolated requests from offenders to work on-line and these were not addressed due to the lack of opportunities and legal mechanisms to do so. Generally, online work was not offered to offenders serving community service, nor were offenders involved in the direct fight against the pandemic.

In May 2021. The Professional Union of Probation Officers of Poland sent a letter to the Minister of Justice proposing greater flexibility in the performance of community service. Among their propositions is the activation of the possibility for offenders to participate in courses and trainings (specially to obtain certified healthcare assistant skills), participation in which would be counted as „community hours”. According to Labor Union representatives, this would be particularly useful during a pandemic.

Fundacja Court Watch Polska

Cechą szczególną oddziaływań resocjalizacyjnych omówionych w niniejszym raporcie jest to, że wymagają od skazanych dużego zaangażowania osobistego i odbywają się w środowisku ich codziennego funkcjonowania, a nie za więziennymi murami. To właśnie w szczególnie sposób zdeterminowało wpływ, jaki na ich realizację miała – i ma nadal – pandemia COVID-19. W Stanach Zjednoczonych wywołany pandemią kryzys stanowił kluczowy test dla programów realizowanych przez sądy działające w modelu Problem-Solving Justice (sprawiedliwości nastawionej na rozwiązywanie problemów). Zaostrzeniu uległy problemy, których rozwiązywaniem owe sądy się zajmują. Sama idea ich działania, oparta na stałym, intensywnym kontakcie skazanego z sędzią oraz służbą kuratorską i tera-

peutami, zostałaby zachwiana, gdyby nie wprowadzono istotnych, często złożonych, pomysłowych i odważnych innowacji.

Część raportu poświęcona Stanom Zjednoczonym ma charakter bardziej opisowy, starający się ukazać różnorodność i innowacyjność stosowanych rozwiązań, które mogą okazać się interesujące również dla polskich kuratorów i osób odpowiedzialnych za programy o charakterze korekcyjnym i terapeutycznym. Część dotycząca Polski jest z kolei bardziej analityczna, zbliżona do studium kilku konkretnych, różniących się od siebie przypadków. W odniesieniu do Polski w raporcie przeanalizowano praktykę wykonywania kary ograniczenia wolności (KOW) pod postacią nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne.

ISBN 978-83-959265-7-0

9 788395 926570 >